

TÜRK TURİZMİNDE TEMEL SORUN

(SOSYO EKONOMİK YAPI VE ULUSLARARASI
TURİZM HAREKETİNDEN PAY ALMA) *

Dr. Beşir HAMİTOĞULLARI

G İ R İ Ş

Dış Ülkelere bağılılığı giderek artan ekonomimizi, bu bağlantıların sakıncalarından kurtarabilecek döviz kaynaklarından biri olması ve memleketimizde çok değerli, fakat atıl bir kapasite halinde bulunması nedeni ile, turizm, Türkiye'de, ekonomik yapının özellikleri doğrultusunda önemle ele alınması gereken bir konudur.

En çok konuşulan ve yazılan konulardan biri olduğu halde, ulusal ve ülkesel özelliklerimizin yörüngesine, halen yerleştirilebilmiş sayılmaz turizm. Burada, belirtilmesi gereken nedenlerin en önemlisi, konuya Avrupa ülkelerinin «perspektifinden» bakılması bir diğer değişle, iktisaden gelişmiş ülkeler için saptanmış bulunan «turizm teorisinin», farkında olmadan Türkiye'ye aktarılması sonucu, turizmin, ekonomik ve sosyal yapı dışında, bağımsız bir konu olarak tek başına ele alınıyor olmasıdır.

Bundan ötürü, ülkemizde genellikle «turizm sorunları», diye sunulan sorunlar, temelden ve turizm kesimini de içeren ekonomik ve sosyal yapı sorunlarıdır. Sorunların bu ölçüde yanlış veya en azından eksik olarak ortaya konulması, «teşhis», teki hata payını arttırdığı ölçüde, çözüm yollarını kapatmış ve turizmi, ekonomik kalkınma ve yapımıza uymayan bir politikanın çıkmazına itmiştir.

* S.B.F.D.sinin, Cilt: XXIII, Sayı: 3, 1968, tarihli nüshasında, yayınlanmış bulunan, «TÜRKİYE'DE TURİZM VE İKTİSADİ KALKINMA», başlıklı incelememizde, gerek sahife sayısı sınırlaması, gerekse bazı noktalarda devam eden araştırma ve gözlemlerimiz, sorunun ekonomik kalkınma, aşamaları ile olan bağlantısına değinmemize olanak vermemiştir. Şimdi, bu eksikliği gidermek ve turizmde önemli sandığımız yeni bir özelliği yansıtmak için bu incelemeyi sunuyoruz. (B. H.)

Uluslararası turizm hareketinden, en çok veya önemli pay alan gelişmiş ülkelerin, ekonomik yapıları, kalkınma aşamaları ile turistik potansiyelleri veya turizme elverişlilikleri incelenip buna Türkiye gibi, turizm düzleminde özel bir yeri olan gelişmemiş bir ülkenin denemeleri eklenince, ekonomik kalkınma, turizme elverişlilik ve uluslararası turizm hareketinden pay alma arasında organik bir bağlantının bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Turizmin, Türk ekonomisindeki önemi ve yeri, bu güne dek, izlenen turizm politikasının başarısızlık nedenleri ve ekonomik yapı ile turistik özellikler doğrultusunda en isabetli olabilecek çıkar yol, çevresinde kalan sorunlara değineceğiz.

I — DOĞAYA DOĞRU

Birinci ve ikinci endüstri devriminin, yarattığı modern ortam ad teknoloji çağının biçimlendirdiği yeni hayat tarzının özelliklerinden birisi de, dış evrene dönük olmasıdır. Haberleşme tekniğindeki gelişmeler; basın, radyo, sinema, televizyon gibi çağın üstünlüğünü sürdüren araçlar, bireyleri çetin, sıkıcı günlük yaşantılarının rutin sınırlarını aşmağa zorlayarak, onlarda uyandırdığı yeni bir tecessüsün, özendirici doğrultusunda, tanımadıkları yeni bölgelere ve ülkelere yöneltmektedir. Ulaştırma yollarının mükemmelleşmesi, nitelik ve nicelik olarak, araçların ise, çeşitlenerek yayılması, güç, kazanarak hızlanması, eskiden aşılmaz sanılan ülkelere girişi kolaylaştırarak eski dünya boyutlarını çok küçülttü. Yolculuk tarifelerinin ucuzlaması, seyahati giderek daha geniş bir müşteri kitlesinin, mütevazı bütçesi ile bile gerçekleştirebilen bir duruma getirdi. Bütün bu gelişmeler, diğer alanlarda olduğu gibi, seyahat alanında da, eski özgürlüklere yenilerini katarak yer değiştirme olanaklarını genişletti. Yeni diyarlar görmek, yeni dünyalar keşfetmek merakına eklenen; yeni endüstrinin dar dünyasında iyice bunalan büyük kentlerin, havasız, kirli, gürültülü, yıpratıcı, ortamını aşma, tüketim toplumunun tüketen yanlarından kurtulma zorunluluğu, karşısında, güneş, deniz, orman gibi doğanın tarihsel ve dinsel gibi moral değerlerin işleyerek tamamlandığı bâkir, derin, asûde, huzur veren köşelerin varlığı ve çekiciliği, durumu uygun olan insanları uyararak onları, yaşantılarının bir kısmını, ikametgâhları, ülkeleri dışında, huzur ve mutluluk bulmak amacı ile gönüllü yer değiştirmeye yöneltti.

Avrupa, Kuzey Amerika ve bazı Asya halklarının yaşama seviyesini çok yükselten teknik ve ekonomik gelişme, tüketim ile üre-

tim için mal ve hizmet üreten dal ve sektörlerde büyük yapısal değişikliklere yol açmıştır. Oransal önemi, temelden değişikliğe uğrayan çeşitli enerji kaynakları ve malların yanısıra, iktisadi sistemin tümü gibi teşebbüslerin organizasyon ve yönetimi de, bu yeni metodlara göre şekillenip, işlemeğe başladığı. Kapsamı çok geniş olan gelişme ve değişimin bir sonucu olarak beliren hizmetler sektörü, o derece gelişmeye başladı ki, bugün batı ülkeleri ekonomilerinden büyük bir kısmına «Hizmetler Ekonomisi» denilmektedir. Bir kanalı ile Endüstride diğer kanalı ile «Tarım ve Hizmetler» Sektöründen beslenen turizmin doğuşu ve yürüyüşü bütün bu gelişmelerin sonucudur.

Fakat turizmi, bütün dünyada, halkın gittikçe, daha geniş bir kısmını kapsayacak tarzda bir sosyal-iktisadî olay, bir ihtiyaç haline getiren eylemlerin döğümlendiği yer, hiç kuşkusuz, herşeyden önce, gelişmiş ülkelerin ve gelirleri diğer sosyal guruplara oranla çok daha hızla yükselen ayrıcalıklı az gelişmiş ülke halkının, artan refah seyivesi ise, diğeri sosyal güvenlik düzleminde yer alan sosyal haklar manzumesinin yarattığı ek gelir ve gelecek güvencesi ile, dinlenerek, yeni gayretlere hazırlanma zorunluluğudur.

2 — BORÇLANMA YERİNE TURİZM

Döviz yetersizliği, ekonomik kalkınmamızın hızını kesen bir «engel» olmakta devam etmektedir. Dış ödemeler dengesindeki açıklar, bu gün ulusal ekonomiyi en çok sarsan bir hastalıktır. 1969 da, sadece dış Ticaret açığı 250 M \$ civarında sanılmaktadır.

Yapısal bozukluk ve dengesizlikleri yeterince giderilememiş geri bir sosyal-ekonomik ortamda son yıllarda beliren sınırlı kıpırdanışlar bir yana bırakılırsa, geleneksel bir kaç tarımsal ürüne dayanan, çeşitlendirilip hızla arttırılamamış bulunan ihracatımız, doğurganlığı hızlı bir nüfusun, ve iktisadî kalkınma sürecinin, baskısı altında gelişen yatırım-tüketim, mal ve hizmet ithalâtını karşılamamakta, arada beliren dengesizliğin yarattığı «açıklar» ulusal ekonomimizi, yabancı ekonomilere giderek daha bağımlı bir hale getiren, *tedariki*, buna rağmen güç, fakat taşınması ağır koşulları ile dış borçlanmaları, tek çıkar yol haline getirmektedir. Bütçeye göre, 1970 de, ödenmesi gereken dış borç, 55 M \$ rı faiz olmak üzere 180 M. \$ dır. Dış Kredi ihtiyacı ise 330 M. \$ civarındadır.

Dövizle ödenmesi gereken dış borçlarımız, 1,5 milyar dolara varmıştır.¹ Sadece 1963-1968 yılları devresinde Batı Ülkeleri ve ör-

¹ Milliyet 31.10.1969.

gütleri ile Türkiye arasında 1 milyar 61,9 milyon dolarlık bir program kredisi ve borç erteleme antlaşması yapılmıştır.²

B.B.Y.K. Plânı'nın Dış Ticaret ve Dış Ödemeler Dengesi ile ilgili gerçekleşmeyen hedefleri, bir gerileme olarak, 1970 yılı programına yansiyabilir.³

Ulusal ekonomimizin dış ülkelerle olan ticareti düzleminde be liren ve ülkemizin endüstrileşmesini güçleştiren «kısır döngüyü» kırabilmek için ulusal turizmi, bir dayanak haline getirmek, yararlı olan bir zorunluktur. Ülkemizin doğal, dinsel ve tarihsel çekiciliğinin beslediği zengin turistik potansiyeli, diğer işletilmeyen (atıl), ekonomik, kapasiteler gibi yeterince değerlendirilememektedir. Üstelik ülkemizin turist çeken düzlemde bulunmaktan ötürü nisbi bir avantajı ve sınırlarımızı yalayan, uluslararası hareketinin elverişli, gelişmesi de söz konusudur.

Çok yönlü çağımızın, bir kesimine damgasını vuran uluslararası turizmin, 1961 den beri % 12-15 çevresinde olan artış hızı, 1968 de de, sürdürülmüştür.

Uluslararası turizm hareketine, resmi Turizm Örgütleri Uluslararası Birliği (U.İ.O.O.T.) yayınlarına göre; 1964 de 106 milyon 1965 de 113, 1966 da 128 milyon, 1967 de 137 milyon kişi katılmıştır. Turizm ulaşım araçlarına yapılan ödemeler dışında, 1964 de 10 milyar, 1965 te 11,6 - 1966 da 13 milyar \$ a yakın bir harcama yapılmıştır. 1968 yılında ise, turizm hareketine 141 milyon kişi katılarak 14,4 milyar \$ lık bir harcamada bulunmuştur.⁴

O.E.C.D. ülkelerinin, 1958-1967 dönemi cari fiyatlarla, mal ve hizmet ihracatı % 12, G.S.M.H. sı % 91 oranında artarken, uluslararası turizm geliri, % 168 oranında bir artış göstermiştir.⁵

Bu 14,4 milyar \$ lık harcamanın 11 milyar \$ ra yakın kısmı, iktisadî işbirliği ve Kalkınma teşkilâtına (O.C.D.E.) üye olan ülkelere akmıştır. Örgütün Avrupa ülkelerine-Türkiye dahil 88 milyon turist gitmiş ve 8.1 milyar \$ lık bir döviz bırakmıştır. 1 Milyar 64.6 milyon \$ la A.B.L'i en fazla geliri sağlamış, 1 milyar 476 milyon

² John Hackett (Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu Sekreteri): l'Observateur de l'O.C.D.E., Ekim 1969.

³ «Dış Ticaret Dengesiziği Plân Uygulamasında bir yıllık Geçikme Yarattı» Cumhuriyet, 31.10.1969.

⁴ Réprise du Tourisme International En 1969, O.C.D.E. Sh. 3. 15.Ekim.1969, Paris.

⁵, ⁶, ⁴'te a.g., İnceleme.

\$ la İtalya, 1 milyar 179 milyon \$ la İspanya, 954 milyon \$ la Fransa, 911 milyon \$ la F. Almanya, ön sıraları işgal etmiştir. Cunta yönetimine rağmen Yunanistan 120 milyon \$ lık bir döviz sağlarken Türkiye 29 milyon \$ la üye ülkeler listesinde sondan 2. sırada yer almaktadır.⁶ Bu gelişmeleri, I ve II No.lu Tablolar yansıtmaktadır.

TABLO : I

O.C.D.E, ÜLKELERİNİN ULUSLARARASI TURİZMDEN ALDIKLARI PAY VE AYNI DÜZELMDE YAPTIKLARI HARCAMALAR

Milyon Dolar olarak (A.B.D.)

	Gelir			Harcama		%
	1967	1968		1967	1968	
B. Almanya	840	911	+ 9	1.522	1.582	+ 4
Avusturya	615	687	+ 12	219	257	+ 17
Bene Lüks	242	274	+ 13	370	398	+ 8
Danimarka	222	233	+ 5	228	227	- 1
İspanya	1.127.	1.179	+ 5	78	75	- 4
Finlanda	48	64	+ 33	74	76	- 11
Fransa	1.035	954	- 8	1.044	1.099	+ 6
Yunanistan	127	120	- 6	41	43	+ 5
İranda	190	182	- 4	83	87	+ 5
İzlanda	3	3	+ 7	11	4	- 6
İtalya	1.424	1.476	+ 4	298	363	+ 22
Norveç	102	103	+ 1	90	95	+ 5
Hollanda	316	342	+ 8	395	458	+ 16
Portekiz	258	201	- 22	71	66	- 7
Birleşik Krallık	652	678	+ 4	761	649	- 15
İsveç	575	592	-	286	308	+ 8
İsviçre	575	592	+ 3	235	249	+ 6
Türkiye	19	29				
<hr/>						
Avrupalı Üye ülkelerin						
Toplam Geliri..	7.904	8.137	3	5.830	6.060	4
<hr/>						
Kanada	1.212	920	24	830	928	12
A.B.D.	1.646	1.770	8	3.195	3.022	5
Japonya	89	126	42	146	167	14
<hr/>						
O.C.D.E, Ülkeleri						
Toplam.	10.851	10.953	1	10.001	10.177	2

TABLO : II

TÜRKİYE'NİN TURİST SAYISI YÖNÜNDE GÜNEY VE KUZAY AKDENİZ ÜLKELERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

(1966) (*)

Ülke	T. Sayısı
İspanya	15.859.343
İtalya	13.300.000
Fransa	11.800.000
İsviçre	5.300.000
Yugoslavya	3.555.000
Portekiz	1.929.400
Bugaristan	1.083.935
Yunanistan	997.628
Lübnan	600.504
Suriye	598.561
Mısır	542.100
Fas	454.069
Türkiye	440.534

Kaynak : Batı Türkiye Fiziksel Turizm Gelişim Etüdü Sh. 115-116 1968 Ark.

Ayrıca Bulgaristan'a 1968 de giden 1,5 milyon turist, 80-100 milyon \$, Romanya'ya 2 milyon turist 150 milyon \$ lık bir döviz bırakmıştır. Turizmden, 1968 de 230 milyon \$ sağlayan Yugoslavya, 1969 da bunu 300 milyona yükseltmeyi öngörmektedir. (Turizm Bakanlığı İstatistikleri).

(Hac için gidenlerin yıllara göre dağılışı: 1962 de (5635), 1963 de (3595), 1964 te (3261), 1965 (21.778), 1966 da (26.737), 1967 de (10.544), 1968 de (29.890) kişidir)

1968 de yurt dışına çıkanların seyahat nedenleri ise şöyledir :

Turizm : 55.703, Tahsil : 3.432, Ticarî İşler : 6.216, Hac : 29.890, Devlet hizmeti: 5.972, Çalışmak için: 72.460, Göç: 509, Diğer: 1.652, Bilinmeyen 10.615 kişidir. (Turizm İstatistikleri Sh. 26 1968 D.İ.E.)

Akdeniz ve Balkan ülkelerini dalga dalga dalga saran ve sadece Avrupa'da sayısı 88 Milyona varan bu turist akımından Türkiye'ye 1968 de turizm amacı ile gelenler, sadece 542.089 kişiden ibarettir.⁷ 14.4 milyar \$ lık, Uluslararası turizm hareketinden Türkiye'nin alabildiği pay ise 29 milyon \$ dır.⁸ Bir önceki yıla oranla 10 milyon \$ lık bir artış gösteren bu rakamda, A.B.D. lerinin Türkiye'de bulu-

⁷ Turizm İstatistikleri sh. 13, 1968 D.İ.S. Ankara.

⁸ a.g.e., (I'O.C.D.E.).

nan personelinin yaptığı harcamaların payı 9 milyon \$'dır.⁹ Böylece 1967 yılında 19 milyon \$, olan turist dövizini, 1968 de I.M. \$'lık bir artışla 20 M. \$ olmaktadır.

Buna karşın, dış turizm için, vatandaşların yaptığı harcamalar, 1967 de 27 mil. \$ dan 1968 de 34 M. \$ a yükselmiştir. Bu durumu ve turizmden elde ettiği döviz seviyesinin düşüklüğü ile O.C.D.E. ülkelerinin sondan 2 cisi olan Türkiye dış turizm için 1968 de yaptığı döviz harcamalarının, 1967 yılına oranla gösterdiği % 24 lük bir artış sayesinde, aynı devrede, diğer ülkeleri geride bırakarak en önde gelmektedir.¹⁰ Turizm amacı ile, 1968 de yurt dışına çıkanların sayısı 57.703 ve Hac dolayısıyla gidenlerin sayısı: 29.890 olmak üzere 85.693 e varmaktadır.¹¹

O.C.D.E. topluluğunda, toplum ihracat gelirlerinde, turizmin payı 1967 de üye ülkeler için ortalama olarak % 5,6 topluluğun Avrupalı üyeleri için ise, % 6,5 tir. Üye ülkelere göre değişen bu pay, İspanya'da % 41, Portekizde % 28, Avusturya'da % 23, İrlanda'da % 16, Yunanistan'da % 14, İsviçre ve İtalya'da % 11 re yükselmektedir.

Diğer yandan bütün topluluk için döviz olarak turistik harcamalar, 1958-1967 yılları arasında tüketim harcamalarından iki misli daha fazla bir artış göstermişlerdir. (O.C.D.E. Yayınları)

Türkiye'ye gelmekte olan az sayıda turist, kısa süre kalmakta ve harcadığı sınırlı dövizlerin büyük bir kısmı da kamu kesimine ulaşmamaktadır. Buna karşın, döviz kaybettiren doğrultuda, yer alan turistlerimiz giderek artmakta ve yabancı ülkelerde çok döviz harcamaktadırlar.

İlk beş yılda plânın 900 mil. TL.lık olarak öngördüğü Turizm yatırımı, yıllık programlarda, arttırılarak 1.400 M. TL. na çıkartılmıştı. (Toplam yatırımların % 2,4) II.B.Y.K. Plânı'nda ise, Turizm kesimine «toplam yatırımların % 2.3 ü ayrılmış olup bu oran 2 milyar 600 milyon TL. dir. Buna ilâveten cari harcamalar niteliği taşıyan ve diğer sektörler yatırımları arasında yer alan tamamlayıcı turizm harcaması olarak da 1.246 milyon TL.lık bir miktar ön görülmüştür.»

B.B.Y.K. Plânında, 139 mil. \$'lık bir turizm geliri öngörüldüğü halde, aynı süre içinde sağlanabilen miktar 54.9 milyonda kalmış buna karşılık, turizm giderleri, plânda öngörülen 117 milyonu aşı-

⁹ Turkey, O.E.C.D. sh. 26 1969 Paris.

¹⁰ O.C.D.E. a.g. inceleme.

¹¹ Turizm İstatikleri 1969 D.İ.E.

rak 120 mil. olarak gerçekleşmiştir. Gelir ve gider arasında, leyhte 22 mil.luk bir artış beklenirken aleyhteki fark 65 milyona çıkmıştır.¹² Böylece I ci ve II ci B.Y.K. plânlarının aktif ve pasif iki kesimde de ne turist sayısı, ne turist dövizini ile ilgili hedefleri gerçekleştirememiştir. Bunun nedeni, Planların aşılabilir hedefleri tesbit etmeleri değil, bilâkis bu mütevazî hedeflerin bile, gerisinde kalınması, izlenen turizm politikasının yurt ve ekonomik gerçeklere uymasındandır.

«Bir kalkınma plânı çerçevesine ilk kez, B.B.Y.K. Plânı (1963-1967) ile giren turizmin aslında Cumhuriyet Türkiyesinde 1934 yılına kadar inen kökleri vardır. 1923 yılında bizzat Atatürk'ün emri ile kurulan Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, Turizmle ilgilenen ilk ve tek örgüttür. 1930 yılında «Seyyahın Cemiyeti» adıyla anılan ve çalışmalarını günümüze dek sürdüren bu kurum, 1940 a kadar yarı resmî de olsa turizm politikasını tesbit ederek uygulamıştır.

«Resmen ilk defa 1934 te Turizm ile ilgilenen devlet, bu fonksiyonunu İktisat Bakanlığı Dış Ticaret Dairesine bağlı olarak kurulan mütevazî «Türk Ofis»e tevdi etmiştir. 1937 de bağımsızlığına kavuşan büro, iki yıl sonra yeni kurulan Ticaret Bakanlığına bağlandı. 1940 ta Basın Genel Müdürlüğüne, 1943 te Basın Yayın Genel Müdürlüğüne, 1949 da Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğüne bağlanmıştır. 1957 de kurulan Basın Yayın ve Turizm Bakanlığı içine alınan turizm Kesimi, 1963 de kurulan Turizm ve Tanıtma Bakanlığında yeni bir tarzda yeniden ele alınmıştır.

Böylece turizm politikası propaganda reklâmcılık, tanıtma görevleri kamu sektörü olarak Turizm ve Tanıtma Bakanlığı tarafından yürütülmeye başlandı.¹³

Turizmi geliştirmek amacı ile üst yapıda (super strüktürde), gösterilen gayretler son yıllarda çok arttırıldı...

Yapılan yatırım, alınan tedbirler ve Türkiyenin sahip bulunduğu turistik potansiyel karşısında, bu zayıf sonuç; bir karşılaştırma yapılabilecek yakın ve uzak ülkelerin durumu, hızla gelişen uluslararası turizm hareketinin sağladığı olanaklarla bir arada değerlendirilirse, memleketimizde uygulanmakta olan turizm politikasının başarılı ve isabetli olduğu söylenemez. Örgütlenme alanında, uzun istikrarsız ve aşamalı bir geçmişe ve küçümsenmemesi gere-

¹² D.P.T. Raporu, Cumhuriyet; 29.9.1969 Sh. 1.

¹³ B. Hamitoğulları, «Türkiye'de Turizm ve İktisadi Kalkınma» sh. 87-88, S.B.F. D., 1968, Ankara.

ken tedbirlere rağmen, Türk turizm, kalkınması halen «demarriage» merhalesini aşamamıştır.

Özendirici faaliyetlerin sınırları sürekli genişlemektedir. Bunlardan bir kısmına değinmekle yetinelim :

- Gelir ve Kurumlar Vergisi Mükelleflerine tanınmış olan vergi istisnası yatırım indirimi, turizm sektöründe % 80 ne çıkartılmıştır.
- 6086 sayılı Turizm Endüstrisini teşvik kanununu A.İ.D. örgütü tarafından kurulan Turizm Kredisi Teşvik fonları,
- 1969 da kurulan, turizmi geliştirme ve teşvik fonu (80 milyon TL. ayrılmıştır. 2 yıl için)
- 1968 den bu yana Turist dövizine % 33,3 oranında vergi indirimi.
- Turizm için yapılan İthalâta tanınan kolaylıklar.
- Turistik Bölgelere yapılan yatırımlara, alt yapı, arsa istimlâki ve tahsisi gibi yollarla sağlanan destekler.
- Turizm sektöründe yabancı sermayeye 6224 sayılı «Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunundan faydalanma hakkının tanınması, v.b..

3 — TÜRK TURİZMİNDE TEMEL SORUN

Bu başarısızlık ve çıkar yol konusunda düşüncelerimizi belirtmeden önce şunu hatırlatalım ki, «asıl güçlük sorunları çözmekte değildir. Onları ortaya koyabilmek bazan daha güçtür.¹⁴ Daha çok yüzeysel ve Avrupa ülkelerinin bakış açıları paralelinde ele alınan, turizmimizde, bu güçlük, özel olarak kendini göstermektedir.

UNUTULAN

Turizm kesimini, Türkiyenin ekonomik ve sosyal yapısından ve bu yapının yansıttığı aşamadan bağımsız olarak tek başına ele alıp incelemek yanlış ve tehlikeli bir alışkanlık halinde sürmektedir.

Hizmetler sektöründe yer alan turizm kesimi de, içinde bulunan ekonomik kalkınma aşamasının ve sektörel biçimlenmenin, doğurduğu «şekillendirip yön verdiği ve güttüğü bir daldır. Bu temel nitelik ve oluşum doğrultusunda, iktisaden az gelişmiş bir ülke ile, oransal olarak daha fazla gelişmiş ülkeler arasında çok yönlü ve yapısal farklılıklar vardır. Diğer konularda olduğu gibi, turizmde de farklı aşamalardaki gelişmiş ülkeleri aynen kopya etmek, olum-

¹⁴ Roger Garaudy, Marxisme du XX em, Siécle. Sh. 7.
Le Monde en 10/18. Paris.

lu sonuçlar vermemektedir. Bu ülkelerin geçirdikleri denemeler ve oluşumlar, ulusal sorunlarımızı aydınlayabilecek bir nitelik, yansıtılabildikleri ölçüde, ancak, yararlı ve değerli olabilirler.

Uluslararası turizm hareketinin genel eğilimi, yaygınlığı ve bu hareketten yukarıda belirttiğimiz gibi, en büyük payı olan ülkelerin durumu, derinliğine incelenirse, iktisadî gelişmişlik seviyesi, turizm potansiyel zenginliği ve bu hareketten pay alma arasında organik bir bağlantı bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Nitekim I, II ve III No.lu tablolarımızda görüldüğü gibi, uluslararası turizm hareketlerinden en fazla veya önemli pay alan ülkeler, aynı zaamnda, iktisadî kalkınmanın bir sonucu olarak, fert başına düşen yıllık gelir seviyesi yüksek olan veya en azından bize oranla yüksek olan daha gelişmiş ülkeler olmaktadır. Daha önce açıklanan I ve II No.lu Tablolardan bu durumu izlemek mümkündür.

TABLO : III

BAZI ÜLKELERDE KİŞİ BAŞINA DÜŞEN MİLLÎ GELİR (1) İLE ÜLKE BAŞINA İSABET EDEN YILLIK TURİZM GELİRLERİ
(2) KARŞILAŞTIRMASI.
(DOLAR OLARAK)

Ülke	Milli Gelir (Kişi başına)	Turizm Geliri (Ülke başına)
A. B. D.	3.840 \$	1.770 Milyon \$
İsveç	2.730 »	100 » »
Kanada	2.670 »	920 » »
İsviçre	2.480 »	592 » »
Danimarka	2.320 »	233 » »
Norveç	2.020 »	103 » »
F. Almanya	2.010 »	911 » »
İngiltere	1.910 »	678 » »
Belçika ³	1.910 »	274 » »
Avusturya ⁴	1.380 »	687 » »
İtalya	1.180 »	1.180 » »
İspanya	770 »	1.179 » »
Yunanistan	690 »	120 » »
Yugoslavya	590 »	230 » »
Portekiz ⁵	430 »	201 » »
Türkiye	290 »	29 » »

¹ B. Hamitoğulları Batı ve Doğu Avrupa'da Ekonomik Gelişme, S.B.F.D., Cilt: XXIII Sayı: 4, Sh. 59 1969.

² Reprise du Tourism International En 1969 l'O.C.D.E. 15 Ekim 1969.

³ Belçika (U.E.B.L.) ile birlikte.

⁴⁻⁵ Avusturya ve Portekiz (M.G.) rakamları 1966 yılı içindir.

Kişi başına düşen yıllık geliri, yüksek olan gelişmiş ülkeler I ve II No.lu tablonun gösterdiği gibi en fazla turist, III. No.lu tablonun da gösterdiği gibi, uluslararası turizm hareketinden en büyük payı almaktadırlar. Denilebilir ki, uluslararası turizm hareketinden pay alma ile, bir ülkenin, ekonomik kalkınması, (belirleyici değişken) ve sahip olduğu turistik varlığı (yön verici değişken) arasında fonksiyonel bir ilişki bulunmaktadır. Türkiyenin üye bulunduğu O.C.D.E. topluluğunda, millî gelirin kişi başına düşen seviyesi bakımından en sonda gelen bir ülke olması, sahip olduğu zengin turistik potansiyele rağmen, onu dış turizmden almakta olduğu pay'da da İzlanda bir yana yine en sona itmektedir.

Kişi başına düşen gelir seviyesinin sürekli yükselmesi sonucunda, tüketimin ve üretimin yapısında meydana gelen fonksiyonel değişikliklerin teknik yönüne burada değinmiyeceğiz. Yalnız şunu belirtelim ki, bu oluşmada tarımsal sektörün ürettiği mallara karşı olan «talep» azalmakta, fakat önce sanayi sonra da hizmetler sektörünün, mal ve hizmetleri daha çok aranmaktadır. Bu gelişme, sözü, geçen bu üç sektörün, gerek G.S.M. Hasıla içindeki payını gerekse, aktif nüfustan aldıkları payların oranını değiştirerek «ekonomik yapıyı, temelden etkileyip geliştirerek değiştirmektedir. Bu başkalaşım sonucunda, tarımsal sektörün G.S.M. Hasıla içindeki payı ile istihdam ettiği işgücü payının azaldığı sanayi sektörünün ise tersine G.S.M. Hasılaya verdiği pay ile aktif nüfustan aldığı pay artmakta, hizmetler sektörünün ise, sanayi sektörüne nazaran gerek istihdam ettiği işgücü, gerekse G.S.M. Hasıla içindeki payı daha çok artmaktadır.

Böylece ekonominin tümünü kuran bu üç temel sektörün, toplam ulusal hasıla içindeki oransal payları ile, aktif nüfustan aldıkları paylarda meydana gelen artış veya düşüşler doğrultusunda ekonomik yapı başkalaşmaktadır.

Demekki ekonomik gelişme, kendini, G.S.M.H., payının ve aktif nüfusun giderek, tarımsal sektörden, endüstriyel sektöre oradan da hizmetler sektörüne artarak kayması şeklinde karakterize olmaktadır.

Gerçekten bol sermaye ve az işgücü ile verimin en yüksek düzeyine erişen tarım sektörü, azalan verim aşamasına çabuk erişir. Verimin en yüksek olduğu endüstriyel sektör, yeniden teşekkül eden sermaye sonucunda, tarımsal sektörün, bu başkalaşım sonucunda «azad» ettiği ilâve bir işgücünü kendine doğru çeker. Tüketim mallarının yanı sıra, üretim-yatırım malları da üreten endüstriyel sektör, bu iki tip endüstri arasında bir dengeye ulaşır. Fakat, kişi başına düşen verim ve gelirin yükselmesi, toplam talebin ya-

pısını değiştirerek, geliştirir. Endüstriyel sektörün ürettiği mallar, en yüksek noktaya dek tüketildikleri zaman, artık hizmetler sektörünün, ürünleri aranmağa başlar. Üstelik Hizmetler sektörünün ürünlerine karşı olan talep daha karardır. Çünkü bu kesimde, Fransız iktisatçısı J. Fourastié'nin deyimi ile kişisel değil, fakat, «kollektif» açlık söz konusudur. (Ekonomik büyüme ve kalkınmanın analizi, sadece üretim ve tüketim olanakları, bunların strüktürü ile ilgili sorunların incelenmesinden, kuşkusuz, ibaret değildir. Fakat burada diğer yönler girmeyeceğiz).

Bu benzerlikler doğrultusunda bulunan gelişmiş ülkeler, ekonomik yapısal değişme ve gelişme sonunda, sahip oldukları güçlü Tarım, Endüstri ve Hizmetler sektörünün, kurduğu, uygun, hazır ortamda turistik potansiyellerini kolaylıkla işleterek, hatta bazı kesimlerde bir turistik potansiyel yaratarak (Danimarka), değerlendirebilmektedirler. Türkiye dahil bugün az gelişmiş ülkelerin, ekonomik bünyesi ise, günümüz gelişmiş ülkelerinin 1850 yıllarındaki yapılarına benzemektedir. Ve gelişmiş ülkeler, geri kalmışların, çoğunluğu teşkil ettiği dünyamızda, bu aradaki «asırlık» farkın avantajlarından yararlanmaktadırlar. Gelişmiş ülkelerin ürettikleri diğer ürünlerle rekabet ederken karşılaşılan güçlük, bu defa turizm alanında tekrarlanmaktadır.

Bu avantajlara sahip gelişmiş ülkelerde Tarım ve Sanayi sektörü ile Turizm dalını içeren hizmetler sektörü, Colin Clark'ın¹⁵ ve Simon Kutnets'in,¹⁶ geliştirdikleri gelişme büyüme ve «yapısal değişme» şemalarına uygun ve dengeli bir gelişme ve değişme süreci içinde oluşmuş ve oluşmaktadır. Bundan ötürü iktisaden gelişmiş ülkeler, turizmin gerektirdiği beşerî ve teknik hazırlık ve uygulamaları ortamları ve olanakları elverişli olduğundan, bunları iyi, uyumlu, işleyebilen etken çarklar haline getirmekte yapısal frenleyici, büyük güçlüklerle karşılaşmazlar. Oysa Türkiye gibi gelişmemiş bir ülke ekonomik yapıyı yansıtan sektörel bir dengesizliğin, turizm kesiminde daha da belirlenen paradoksal durumu ile karşı karşıya kalmaktadır. Türkiye'de Hizmetler Sektörünün G.S.M.H. daki büyük payının aktif nüfusta tekrarlamaması bir dengesizliği yansıtmaktadır.

Diğer gelişmiş ülkelerde, bu üç sektör arasındaki değişme ve gelişmeleri IV No.lu Tablodan izlemek mümkündür.

¹⁵ Colin Clark, *The Conditions of Economic Progress*, London, Mac Millan, 1957.

¹⁶ Simon Kuznets, *Six Lectures on Economic Growth*, Illinois, 1959; —*Modern Economic Growth-Rate, Structure and Spread*, New Haven and London, Yale University Press, 1966.

TABLO : IV

AŞAĞIDAKİ TABLODA SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE, ULUSAL HASILANIN (G.S.M.H) 1950-1965 AKTİF NÜFUSUN 1950-1960 YILLARI ARASINDA ÜÇ BÜYÜK SEKTÖRE % OLARAK DAĞILIMINI YANSITMAKTADIR (*)

		G.S.M.H. (Faktör Fiyatlarla)			Aktif Nüfus			
		Tarım	Sanayi	Hizmetler	Tarım	Sanayi	Hizmetler	
A.B.D.	1950	7	40	53	1950	12,5	37	50,5
	1965	4	39	57	1960	7	40	53
	Değişme	- 3	- 1	+ 4	Değişme	- 5,5	+ 3	+ 2,5
Kanada	1950	13	40	47	1961	19,5	36	44,5
	1960	6	40	54	1961	12,5	33,5	54
	Değişme	- 7	0	+ 7	Değişme	- 7	- 2,5	+ 9,5
Danimarka	1950	21	36	43	1950	25,5	26,5	48
	1965	11	41	48	1955	23,5	26,5	50
	Değişme	-10	+ 5	+ 5	Değişme	- 2	0	+ 2
Norveç	1950	15	39	46	1946	37	33	30
	1965	9	39	52	1960	19,5	36,5	44
	Değişme	- 6	0	+ 6	Değişme	-17,3	+ 3,5	+ 44
İngiltere	1953	5	46	49	—	—	—	—
	1965	3	48	49	—	—	—	—
	Değişme	- 2	+ 2	0	—	—	—	—
B. Almanya	1950	10	49	41	1950	28	43,0	29,0
	1965	5	53	42	1961	15,5	54	30,5
	Değişme	- 5	+ 4	+ 1	Değişme	-12,5	+ 11	+ 1,5
Fransa	1950	15	48	37	1954	28	36	36
	1965	8	47	45	1962	20,5	39	40,5
	Değişme	- 7	+ 1	- 8	Değişme	- 7,5	+ 3	+ 4,5
Finlanda	1950	26	40	34	1950	46,5	28	25,5
	1965	18	39	43	1960	35,5	31,5	33
	Değişme	- 8	+ 1	- 9	Değişme	-11,0	+ 3,5	+ 7,5
İtalya	1951	23	37	40	1951	42	37	21
	1965	13	39	48	1961	29	40	31
	Değişme	-10	+ 2	+ 8	Değişme	-13	+ 3	+ 10
İspanya	1954	26	32	42	1950	49,5	25,5	25
	1964	21	36	43	1960	41,5	32	26,5
	Değişme	- 5	+ 4	+ 1	Değişme	- 8	+ 6,5	+ 1,5
Yunanistan	1950	35	25	41	1951	51	21	28
	1965	25	26	49	1961	55,5	20	24,5
	Değişme	- 9	+ 1	+ 8	Değişme	4,5	- 1	- 3,5
Portekiz	1950	33	35	32	1950	49	24,5	26,5
	1965	21	42	37	1960	44	29	27
	Değişme	-12	+ 7	+ 5	Değişme	- 5	+ 4,5	+ 0,5
Türkiye	1950	49	15	36	1955	82,2	8,8	9
	1965	36	24	40	1960	79	10,3	10,7
	Değişme	-13	+ 9	+ 4	Değişme	- 3,2	1,5	+ 1,7

* Simon Kuznets, a.g.e. Bkz. M. SELİK. «Ekonomik Gelişme ve Ekonomik Yapısal Değişme» S.B.F.D., Mart. 1969.

«Hizmet sektörü, gelişmiş zengin ülkelerde maddî mal üreten sektörlerin ve özellikle de sanayi sektörünün mutlak olarak çok yüksek üretim seviyelerine ulaşmasından sonra (ve bu yükselişe paralel olarak) genişlemişken ve bu genişleme hem hasıla ham de istihdam ettiği faal nüfus itibarile olmuşken, Türk ekonomisinde buna benzer bir gelişme olmadan genişlemiş durumdadır; bu genişleme sadece üretilen hizmet hasılası (veya yaratılan gelir) bakımından meydana gelmiş bulunmaktadır.¹⁷

YAPISAL SORUNLAR

Turizmimizin başarısızlık nedeni olarak çoklukla sözügeçen, «turizm sorunları», gerçekte isabetsizliği, mevcut problemleri daha fazla çoğaltan yönü ile de saptanan, ulusal ekonomik yapıya ve yurt özlüklerine uymayan yanlış turizm politikasının bir sonucudur.

Gelişmiş ülkelerden bizi ayıran ekonomik yapımız ve kalkınma aşamamız adeta unutulmuş olarak kalkınmamış olmanın sonucu olarak, turistik alt ve üst yapısı, dokusu ve donatımından yoksun olan Türkiye'nin her tarafını turizme açınca; henüz yeterince gelişmemiş olan hizmetler sektörü ile birlikte Endüstriyel sektöre, içinde buldukları kalkınma aşamasında taşıyamayacakları ölçüde ağır bir yük yükleterek eldeki sınırlı olanaklarla kontrolü mümkün olmayan bir durum yaratılarak mevcut problemlere, yenileri eklenmiş oldu.

Can ve mal emniyetsizliği yol, elektrik, nitelikli personel, tesis yokluğu, haberleşme zorluğu, trafik, organizasyon, örgüt örgütlenme bozukluğu, koordinasyon kontrol yetersizliği merkezî ve mahallî idareler arasındaki kopukluk, tanıtma yetersizliği, turizmde bilinçlenme yokluğunun sonucu olan ve mimarîden tekstile, her alanı kapsayan yoğun, fakat yavan bir taklitçilik, maliyet yüksekliği ve yabancı ülkelerle rekabet edememek gibi uzayıp giden ve turizmle uğraşan, turizmle ilgilenen uzman ve amatör kişilerin resmi ve gayri resmî kurumların çoklukla, «turizmin ana sorunları» diye sundukları bir yığın sorun dizisi, salt turizmin sorunları değildir. Bunlar Ulusal ekonomik ve sosyal yapının doğurduğu sorunlardır. Kağıt üzerinde alınan tedbirlerin, hedefine varamaması, bundandır. Alt yapıyı değiştirmeden, üst yapının bazı kesimlerinde, yapılan dü-

¹⁷ Doç. Dr. Mehmet Selik. «Türk Ekonomisinde Yapısal Değişme» Sh. 135 S.B.F.D., Haziran. 1969.

zeysel biçimsel düzeltmelerle sonuç alındığı görülmemiştir. Bazı örneklerle, nedenlere deyinelim;

Örneğin, turizmin gelişmesinde can ve mal güvenliğinin sağlanması, herşeyden önce gelir. Bu temel sorun ise turizme bağlı olmayan ve tamamen, bir ülkenin, sosyal-siyasal ve ekonomik yapısına bağlı bir problemdir. Turiste dilediği gibi, gezme eğlenme mutluluk ve huzur veren koşullar ise, bir ulusun gelenek ve göreneklerine de şekil veren, genel ve özel kültür yapısına ve seviyesine bağlıdır. Son zamanlarda üzerinde çok durulan «Eğitsel Sorunlar» da tamamen ekonomik strüktüre —yapıya— bağlı olan konulardır. Bir ulusun büyük çoğunluğu daha okuma yazma bilmezken onlardan turizm düzleminde etkili ve yararlı davranış, beklenebilir mi? Türkiye’de halk bir yana turizme yön veren yüksek kademedeki görev almış bulunan kişiler de bile, ülkemizin koşulları doğrultusunda bir bilinç, varmı acaba? Yabancı ve yerli turistlerin en yoğun ve hareketli oldukları yaz mevsiminde, Türkiye’de yapılan ve yaptırılan kongreler «kongre turizminin» ve memleketimizde henüz turizmin gelişmemiş bulunduğu bir devrede, iyi bir hareketlilik yaratmış bulunan «İzmir Fuarı»nın tarihini, yeni gelişmelere göre, örneğin 20. Ekim, 20. Kasım kaydırmamak, bu düzlemdeki, bilinçsizliği de yeteri ölçüde yansıtmaktadır. Bu ortamda belli yerlerde kullanılmak üzere sınırlı bir personel yetiştirme olanakları belki bulunabilir. Fakat eğitilmesi gereken ulusun tümüne uzanabiliyor musunuz? Memleketin tümünü turizme açınca gelen yabancı turist kimlerle ve hangi koşullarla karşılanacağını, ilişki kuracağını daha önceden tesbit edip sınırlandırmaz ve turist yadırgayacağı, rahatsız olacağı durumları önleyemezsiniz. Turizmin gelişmesinde, yerli halkın, turistlere karşı olan tutumu, 1 nci derecede, fiyat seviyesi (ticari ahlâkı 2 ci derecede ve ülkenin görülmeye, gezilmeye değer doğal, tarihsel güzellikleri 3 cü derecede yer olmaktadır.¹⁸ Halkımızın ünlü konukseverliğinin laûbalilik düzeyine koyarak kişisel sınırları aşp, aşırı misafirperverliğe dönüşüp turisti tedirgin etmemesini ancak iyi bir eğitim önleyebilir.¹⁹

Unutulmamalıdır ki, memleketine dönen turist çevresine, anılarını, ister, olumlu, ister olumsuz olsun, büyüterek anlatacaktır. Oysa Türkiye’nin şu turizm aşamasında ve bu noktada en hayati konusu, memlekete çok sayıda turist gelmesinden çok, gelen turistlerin kendi ülkelerine iyi hatıralarla, memnun olarak dönmesi-

¹⁸⁻¹⁹ B. Hamitoğulları, Türkiyede Turizm ve İktisadî Kalkında Sh. 125, S.B.F.D., Cilt: XXIII, Sayı: 3, 1968, Ankara.

dir. Biraz da tarihsel nedenler ve kalıntılarla, Batıda aleyhine söylenenlerin gerçek dışı olsa bile, başka ülkelere oranla daha kolay inananın çıkabildiği bir Türkiye, bu noktaya da önemle eğilmek durumundadır.

Turizm gelişmesini besleyen, yüksek eğitim seviyesi, yetişmiş yetenekli ve nitelikli personel olmadan, turizm bilinci yaratılmıyor. Bu bilinçsizliğin at oynattığı yerde, memleketimizin sağladığı parlak örnek doğrultusunda gözü kapalı ve ulusal değer ve zenginlikleri, yer yer perdeleyen, öldüren yaygın bir taklitçilik başlar. O derece ki turistler bile bundan iğrenir. Türkiyede Amerikalıya Amerika'nın hem de karikatürü olamayacak, Avrupalı'ya Avrupa'nın çok kötü bir taklidini sunarken, bu turistlerin, memleketimize gelirken, kendi ülkelerindekinden, daha farklı fakat anlamlı, değişik şeyler görmek özlemi ve isteği içinde buldukları unutuluyor. Turist alışık olduğu asgari konfor içinde ruhsal ve fiziksel yorgunluğunu giderecek onu etkiliyecek değişiklik, «orijinalité» arar. Konfor ve teknik alanındaki yetersizlikler, bu kanalla rahatça telâfi edilebiliyor.

Gelişmiş ülkeler seviyesinde bir «konfor» sağlayamayabiliriz. Gelişmekte olan bir ülke olmanın sağlayabileceği bir hoş görü ile karşılanabilir bu, fakat, mutfağından tekstiline, mimarîden müziğe uzanan ve öz varlığı yitirip silen kendinden kopma bağışlanamaz. Şampanya, wiski olmazsın ne çıkar. Rakı, kımız ve ayran yeter...

Turizmdeki bilinçsizliğimizin bu yanı yabancıları bile, halimize acındıracak hale getirmiştir. İki örnek vermekle yetinelim. Fransız Turizm Federasyonu Başkanı Claude De Freysinet²⁰ Haber Ajansına verdiği özel demeçte, Türk turizmini eleştirmiştir. Türk turizmi daha halâ avrupalı turizm yüzü göstermiyor. Daha çok amerikanvarî bir turizm politikası izliyorsunuz ki, bu memleketiniz için zararlıdır. Zira büyük turist kütesinin Avrupalı olduğunu unutmamalıdır. Meselâ, Amerikalı gelince, Hilton'u arar, kendi müziğine ya da «oryantal» müziğin kendi müziğine uygulanışını arar. Kapalı Çarşıda belli bir kaç dükkân vardır, onlara gider.

Avrupalı turist ise, Hilton'da kalmak istemez. Kervansaray'dan «adapté» edilmiş bir otel arar. Türk müziği dinlemek, mahallî adetleri renkleri görmek, resim çekmek ister. (Bu maalesef Türkiyede bir derttir, resim çeken turist hakarete uğramakta, hatta bazan dövülmektedir). Alışverişini icabında en popüler yerlerde yapmaktan hoşlanır.

²⁰ Yeni İstanbul, 1.1.1969.

Meselâ, İspanyollar gibi eski saray, şato ve tarihi 17, 18, 19 ncu yüzyıl evlerinizi harabe olmaya bırakacağınıza otel yapmalısınız. Avrupalı bunu arıyor. Girit'de Yunanlıların eski bir Türk kervansarayından restore ettikleri enfes bir otelde kalmıştım, unutamam hiç. Diğer yabancı memleketler, sizin eski eserlerinizden faydalanırlarken, niye halâ bu kıymetlerden istifade etmesini bilmezsiniz.

Eğer Türk Turizm Bakanlığına 1969 Turizm Altın Yıldızını verdikçe bu turizm hamlenizi kuvvetlendirmek ve cesaretlendirmek içindi. Başbakanlık müsteşarı Ozansoy'la Ankara'da yaptığım görüşmede bunları kendisine açıklamıştım. Turizminiz için tipik Türk festivalleri düzenlemelisiniz, folklor, müzik, ışık ve ses festivalleri. Yoksa yabancı müziği değil, Avrupalı tarih hayranıdır, eski eserleri değerlendirip Osmanlı ve Bizans'ı bilhassa İstanbul'da birbirine eklemelisiniz. Turist çekmek için, sadece ticari bir açıdan.

Belçika Turizm Müdürü Arthur Haulot da²¹ «Bugüne kadar milyonlarca dolar kaçırdınız-Turizm yolu ile Türkiye'nin kaderini değiştirebilirdiniz» diyor.

«Amerika'yı taklitten vazgeçin. Pek çok oteliniz var. Hepsi Amerikan stilindedir. Sipsivri ve upuzun. Niçin Amerika'yı örnek alıyorsunuz? Oysa, büyük bir mimari kültürünüz var. Size gelen turistler, bunları görmek tanımak için geliyor, Amerikayı değil...»

Haulot, daha sonra, Türkiye'deki tarihi zenginliklere değinecek, «Biz 800 yıllık geçmişi olan şeylerimizi hazine gibi saklarken siz 8 Bin yıllık eşsiz eserlerinizi koruyamıyor, yerli yabancı hırsızlara al götür dermişcesine kontrolsüz bırakıyorsunuz» diye eklemiştir.

Görüldüğü gibi, turizmin gelişmesine engel olan yetersiz turizm eğitimi, turizmin yarattığı bir sorun değil, fakat ekonomik yapıya bağlı bir sorundur.

Turizm alanındaki yatırımlar yapılırken, dikkat edilmesi gereken kriterlerden bir kısmı da, turistlerin özellikleri ve istekleridir. Bugün bir Amerika, Avrupa, Asya turist örneğinden söz edilmesi bundandır.

Memleketimize 1968 yılında gelen yabancıların, «ikâmet» ülkesine göre dağılımı (10 Binin üzerindeki rakamlar alınmıştır)²².

²¹ Milliyet, 3.9.1969 Sh. 9.

²² Turizm İstatistikleri, 1968, D.İ.E., Sh. 8, 1969.

TABLO : V
ONBİNİN ÜZERİNDE TURİST GÖNDEREN ÜLKELER

Avrupa'dan : 202.804

Yugoslavya	50.883
B. Amanyası	49.047
Fransa	34.077
İngiltere	25.990
İtalya	19.592
İsviçre	11.961
Avusturya	11.254
	202.804

Asya : 86.740

Lübnan	21.079
İran	13.449
Suriye	12.218
	86.740

A.B.D. : 62.542

Ayrıca 1968 de Türkiyeye gelen yabancı turistlerin mesleklerine göre dağılışı ise şöyledir :

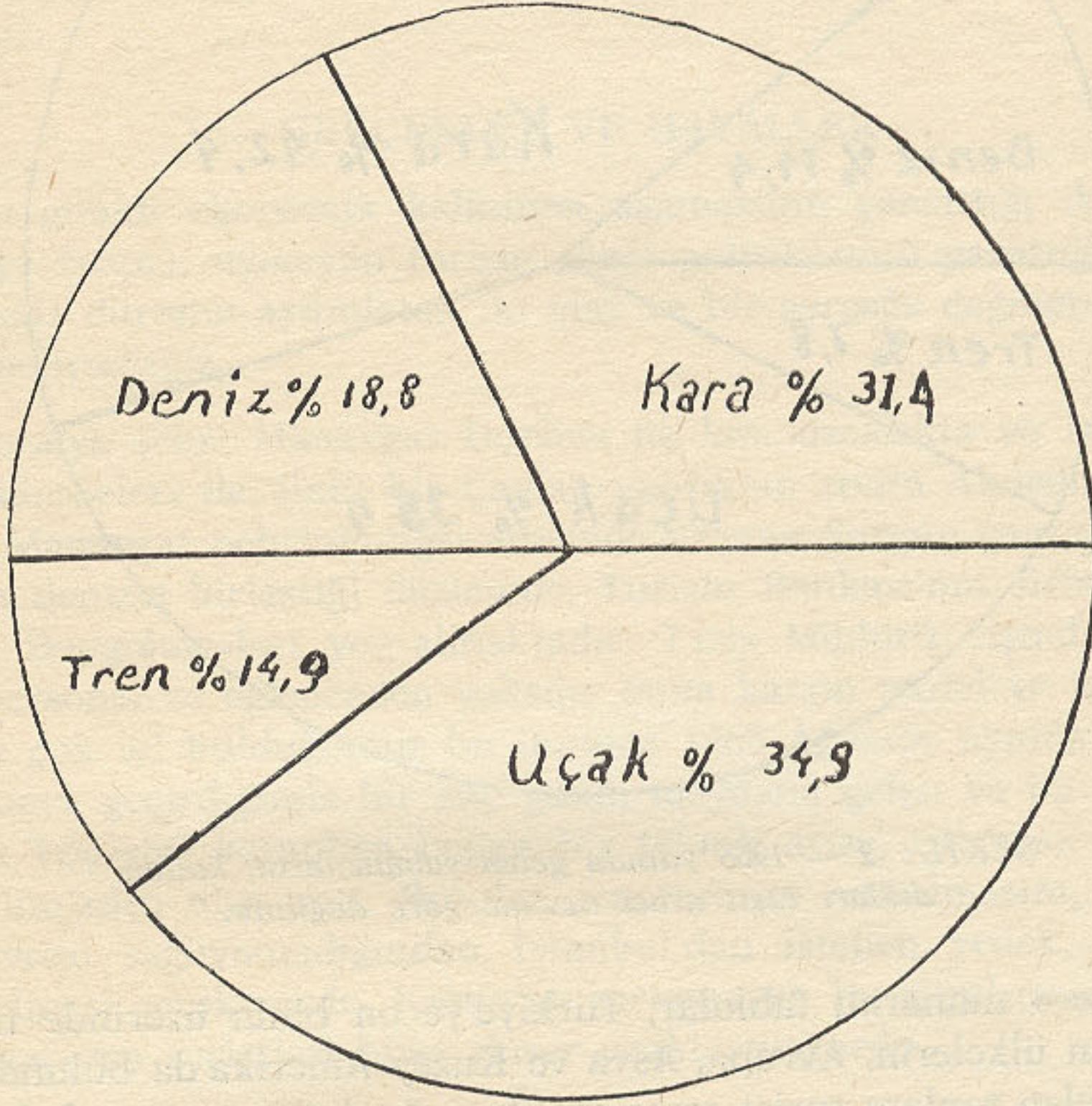
TABLO : VI
MESLEKLERE GÖRE TURİSTLER

Memur ve hizmetli	171.690
Öğrenci	59.584
Serbest meslek sahibi	28.155
Tüccar	26.995
İşçi (İmalât sanayii kolunda çalışan)	24.868
İşçi (Tarım sektöründe çalışan)	3.558
Artist	3.542
Diğer meslekler	15.382
Bilinmeyen	269.222

Kaynak : Rakamlar Turizm İstatistikleri 1968 D.İ.E. 1969

*Türkiye'ye gelen yabancıların geliş yolları
1965 — 1966*

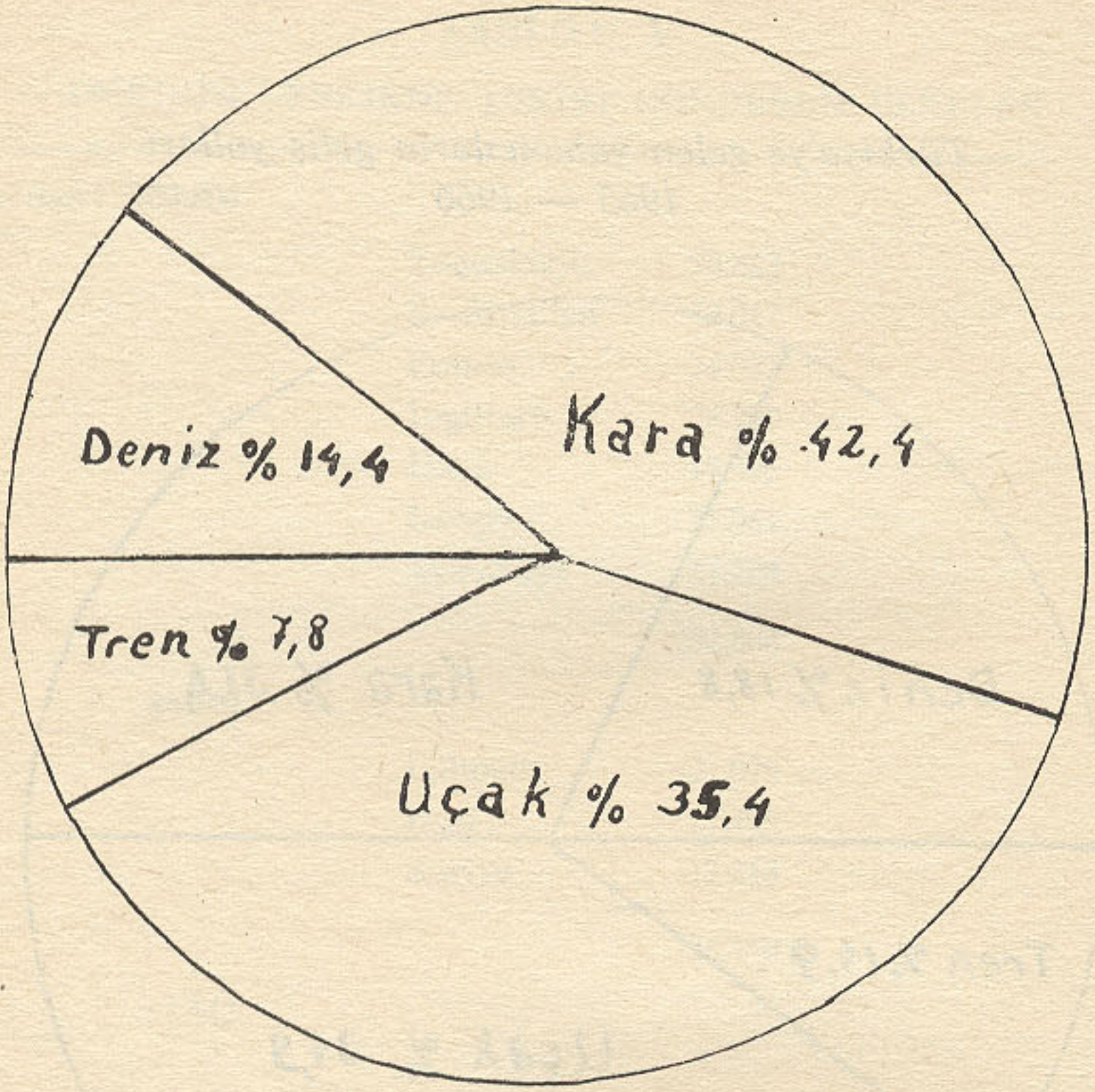
ŞEKİL: 1 — 1965 yılında Türkiye gelen yabancıların, kullandıkları taşıt aracı nevine göre dağılımı:

1968 yılında Türkiye'ye gelen toplam: 602.996

Yabancıdan; Uçak aracından yararlananlar : 199.744 kişidir.

Kara yolundan	»	:	193.144	»
Deniz	»	:	188.183	»
Tren	»	:	21.928	»

ŞEKİL: 2 — 1966 yılında gelen yabancıların, kullandıkları taşıt aracı nev'ine göre dağılımı.

3 ve 4 numaralı tablolar, Türkiye'ye on binin üzerinde turist gönderen ülkelerin, Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika'da bulunduğunu ve gelen toplam turist sayısının da çoğunluğun, orta gelirli sosyal guruplar olduğunu göstermektedir. Memleketimizde ise, büyük merkezlerimizdeki tesisler, dünya fiyat standardına göre, ucuz sayılamayan ve orta halli bir turistin gidebileceği yerler değildir. Diğer yandan, ucuz sayılabilen konaklama yerleri, orta halli turisti tatmin edemeyecek bir yapıya ve ortama sahiptir. Yansıttıkları ortam bakımından da yukarıda yabancıların bile işaret ettiği gibi «Türkiye» değildir, çoklukla. Turizm kesimine yapılacak yatırımların kriterleri tesbit edilirken, Türkiye'ye hangi ülke ve hangi gelir gurubundaki turistin gelebileceğinin bilinmesi zorunludur.

Turizmin bir diğer sorunu olarak sunulan, trafik düzensizliği ve güvensizliği de, gerek büyük şehirlerimizde, gerekse şehirlerarası görüntüsü ile, yolların yapısı ve kontrolü, araba çeşidi, sürücülerin, mental, eğitsel ve ekonomsal durumları ile yakından ilgili

olup, ekonomik ve sosyal strüktürün biçimlendirdiği bir sorundur. Avrupa basınında sık sık, bozuk yanı dolayısıyla değinilen ve yabancı turistleri ürküten «trafik» keşmekeşi yanı sıra, Türkiye'ye gelmek isteyen arabalı turist bir de memleketimizde, arabasına göre, gerektiğinde yedek parça, bulunup bulunmadığını da sormaktadır. Bu da ekonomik yapıya bağlı, endüstriyel gelişimin bir sorunudur.

5 — GERÇEKLER VE HAYALLER

Bu günkü ekonomik kalkınma aşamasının yansıttığı iktisadî bünyeye (yapı), uymayan turizm genel politikasının yarattığı «paradoksal» durumu aydınlatan iki olay ve bir gerçeğe değinerek, bu farkı belirteceğiz.

Antalya şehri Manavgat İlçesine üç km. uzaklıkta ve tarihsel Side harebeleri ile, ünlü bir Çavlan yaptıktan sonra Akdeniz'e dökülen Manavgat nehrinin ağzı arasında uzanan Sorgun çam ormanlarının denizle birleştiği düzlemde, Turizm Bankası'nın şirin «Motel ve Bongolaw»ları yer almaktadır. Tesis Müdürü dışında nitelikli personel ve eğlenceden yoksun, buna karşın motel ve lokanta olarak çok iyi bulduğumuz bu ünitelerde 1968 Ağustos ayında Side'den sonra geçirdiğimiz bir kaç günü, meydana gelen ve bu küçük cennet köşesini karanlığa boğan bir teknik arıza, uzatmak olanağını elimizden alıp gitti. Bozulan jeneratörün onarılmasını, Antalya çevresi sağlıyamadığından İstanbul'dan istenen yedek, parçanın gelmesi gerekiyordu. Karanlığı yırtamayan bu güzel çevre, yerli ve yabancı turistleri birer ikişer uzaklaştırıyordu.

İzmir'in ünü yurt dışına da taşan, güzel Büyük Efes Oteli'nin Petek Konferans Salonu, 2-6. Eylül. 1969 arasında Sosyal Etüdler Konferans Heyeti'nin Almanlarla ortaklaşa düzenledikleri «Türkiye'de Turizmin Geliştirilmesi» seminerine sahne oluyordu.

Türk turizmine daha çok, Avrupa turizmi «perspektifinden» bakılan ve ayrıntının ayrıntısı üzerinde durulan, yüzeysel ve yapısal sorularının birbirine iyice karıştırıldığı bu seminerde, Türk Turizminin yapısal çelişmesine, konuşmacılar değil fakat İzmir'in bilinen o sıcağına aldırmandan bozulveren ve onarılması için 4 büyük günün geçmesi gereken «Air Condition» cihazı, ortaya koyuyordu. Türkiye'nin en büyük kentlerinden birinde geçen bu teknik, fakat uyarıcı olay, İtalya, Fransa, Almanya, hatta İspanya'da benzer bir kentte ceryan etse, onarılması için acaba kaç saat beklenirdi?

Endüstriyel sektörle turizm, kesiminin ve kalkınmasının sık ilişkisini belirten bu yapısal örnekleri daha çoğaltmağa bir gereklilik var mı?

Turizm gelişmesi ile gelir seviyesi ilişkisine bir örnek verelim. Orta Anadolu Bölgemizin, Nevşehir-Ürgüp Göreme'de «volkan tüfellerinin erozyonu sonucu meydana gelen peri bacaları ve bunların içlerinin oyulmasıyla yapılan tarihsel eserler, son derece ilginçtir. Tarihi böylesi bir özel morfolojik biçimde veren biricik örnek olması dolayısıyla çevreye ayrı bir çekicilik ve değer kazandırmaktadır. İşte böyle eşsiz bir turistik potansiyele sahip Nevşehir, «merkezinde 23 aşçı dükkânı bulunmasına rağmen, turistlerin yemek yiyebileceği bir yer bulunmadığı, resmen bildirilmektedir.²³

Bu duruma şaşılmalıdır. Yalnız Nevşehir'de değil, ilçeler köyler bir yana Tekirdağ, Van v.b.. gibi şehirlerde Türkiye'nin her tarafında, otel lokanta, aşevi, çayevi gibi, hizmet arzeden tesisler çevrenin yansıttığı global talebin yapısına, bir başka deyişle, çevre halkının genel ve özel gelir seviyesine göre kurulur, şekillenir. Zengin çevrelerde de temiz, konforlu, lüks tesisler, yoksul çevrelerde yabancı turistlerin giremeyeceği tesisler yapılmaktadır. Kısaca, bu tesisler, ekonomik yapımızın, özelliklerine göre ve dahili ihtiyaçların doğrultusunda şekillenmektedir. Anadolunun uzak köşeleri bir yana, İzmir'in Basmahanesindeki otelleri görmek yeter.

Oysa, yurt düzeyinin bütününe yerli ve yabancı turizme açınca, gelir seviyesi, Türkiye'ye gelen, turistlerin gelir seviyesinin çok altında bulunan mütevazı Türk vatandaşlarına göre yapılan tesislerimiz ve hizmet sektörümüz yetersiz, aciz kalıyor. Bu yapısal engelle rağmen daha önce belirttiğimiz gibi, ekonomik yapısal değişim ve gelişmenin bir sonucu olarak gelişen Hizmetler sektörünü, biz sun'i enjeksiyonlarla yaratmağa çalışıyoruz. Çıkmaz, burada doğmaktadır.

Gelişmiş ülkeler, ilk kez, eriştikleri refah seviyesinin baskısı ve gereği doğrultusunda ve gelişmiş bir hizmetler sektörünün kolaylaştırıcı ortamında turistik kesimi, hazırlamak mecburiyetinde kalmışlardır. Böyle turizm gelişmiş ülkelerde, az gelişmişlerin tersine, hem alt, hem de üst yapıdan gelen olumlu iki baskı olanağı sayesinde doğal bir gelişme eğilimi gösteriyor.

Demek oluyor ki, bir ülkenin turistik alt, ara ve üst donatımını, o ülke halkının gelir seviyesinin yansıttığı ekonomik gelişme

²³ Nevşehir Turizm Pânlaması, Sh. 72 1968 Ankara.

ve yapısal değişme, gütmekte, belirlemektedir. İkinci kez tekrarlamak pahasına, belirtelim ki, Türk halkının henüz yeterince yükseltilmemiş, gelir seviyesine göre, örgütlenip şekillenen ve mütevazî hizmet arzeden turizm kesimi, bundan dolayı oransal olarak çok daha nitelikli ve lüks hizmete alışkın, orta gelirli yabancı turisti bile tatmin edemez. Bu geri ekonomik yapı ve günün yanlış turizm politikası sürdükçe bize oranla gelişmiş ülkelerin turizmi ile rekabet edilemez.

Buraya kadar belirtmeğe çalıştığımız gibi, turizm sorunları diye çoklukla sunulan problemler ve konuları, temelden ekonomik yapı ve kalkınma sorunlarıdır.

Bu yapısal bozukluk ve elverişsizliği, kağıt üzerinde ve yönetsel çarelerle düzeltilemez. Bu çıkmazın içinden günümüzün koşullarında çıkmanın tek yolu ne turizmi tamamen yüzüsü bırakan «kısır» bir tutum ne ekonomik yapımıza ve ulusal özelliklerimize uymayan, turistik, potansiyel ve örgütlenmemizle bağdaşmayan bugünkü politikadır.

Geçen yıl bir makale çerçevesinde belirtmeğe çalıştığımız gibi.²⁴ Geriliği devam etmekte olduğundan, daha yeterince, değişip gelişmemiş bulunan ulusal sosyal ve ekonomik yapının doğal olarak henüz gerektiği ölçüde gelişmesine imkân verilmediği Hizmetler Sektörünün, bir uydusu olan turizm kesiminin, güçsüzlüğünü yansıtan halkaların, biriktirdiği dezavantajları bertaraf eden ve güçlü taraflarını, ulusal özellikler doğrultusunda harekete geçiren, yerli, gerçekçi bir politika gerekmektedir. Bu konuda çok «israf» yapılmış olmasına rağmen, vakit henüz tamamen geçmiş sayılmaz.

Bunun için, yurdumuzda başta ekonomik ve turistik olmak üzere her bakımdan diğer merkez ve bölgelere nazaran, nisbeten daha çok gelişmiş bulunan ve bu üstünlükleri sonucunda turizme daha hazır ve istidatlı bir durumda olan bir-iki merkezi, «hinterland» olarak turizm kalkındırma mihrakı tarzında ele almak ve giderek bunu yine benzer kriterlere verilecek öncelikler halinde, basamak, basamak(fiziksel plânlamaya dayandırarak, elverişli bölgelere, düzenli bir yerleşim ve yayılım plâni çerçevesinde ve tatil köyleri tarzında kaydırmak gerekmektedir. Her yönden, Türkiye'de öteki bölgelere oranla turizme daha hazır, az bir uğraşı, bilinçli bir çalışma ve etkili bir organizasyon ve yatırımların yoğunlaştırılmasıyla, olağanüstü bir hale gelebilecek yerler vardır.

²⁴ B. Hamitoğulları «Turizmi Hatırlıyalım» Milliyet, 24.Aralık.1968.

İLK OLARAK

Bunların başında İstanbul ve İzmir gelir. Hinterland olarak bu şehirler ele alınınca görülür ki, bu bölgeler doğal güzellik, tarih, arkeolojik ve dinsel değer bakımından zengin bir turistik varlığın yanısıra yetecek ölçüde kara, deniz, hava ulaşımı kompleksi gibi alt yapıya kültür seviyeleri yüksek merkezler olduklarından oransal olarak daha uygun bir ortama maliktirler.

Çok boyutlu tarihsel yapısı ile, sadece İstanbul nefis denizleri, termal Yalovası, Bursa bahçesi, Uludağ yaylası, Kilyos ,Şile, Tekirdağ ötelere dek uzanan Marmara, Erdek körfezi, Avşa, Marmara, Paşalimanı gibi adaları Agva, Şarköy, İmroz, Bozca-adası ile eşsiz bir bütünlüğe sahip olan bir bölge durumu ile tek başına Bulgaristan ve Romanya'ya giden milyonlarca turisti donatımı tamamlanır- sa barındırabilecek çaptadır. Benzer olanaklar, İzmir çevresi için de söz konusudur.

Dikili, Aliğa, Foça, Çeşme, Kuşadası, Didim ve Bodrum'a dek uzanan nefis kıyılar, Efes, Selçuk, Bergama, Milet, dinsel uygarlık tarihsel merkezlerini belirtmek yeter. Üstelik bu iki bölge turist deposu ülkelere ve tarihi arkeolojik yerlere de en yakın kesimlerdir.

Eğer başlangıçta sınırlı olanaklar, yurt düzeyine dağılık ve verimsiz bir tarzda dağıtılmadan bu iki çevrede, Bayramoğlu, Nebioğlu, Foça, Kuştur, Kuşadası tatil köyleri tarzında ekonomik yapı- mıza ve turizm gelişmemize uygun olarak yatırılabilseydi bir çok problem kaynağında çözülür, bu günkü yaygın karışıklık ve kontrol edilemez durum ortaya çıkmayabilirdi.

Böyle bir politikanın uygulayıcısı elbette, ulusal özel sektörün işbirliğini ve desteğini sağlayan kamu sektörü olacaktır.

Bütün yurt düzeyi turizme açık olduğu ve dış ülkelerde çeşitli yönlerden yetersiz de olsa, yapılan tanıtma harcamalarına rağmen ve Türkiye'ye henüz büyük sayıda turist gelmediği halde Batı basınında aleyhimizde yapılan yayınlar (örneğin Almanya'da parası çok akli kıt ve sınırı kuvvetli olan Türkiye'ye gitsin²⁵ bizi uyarmalıdır. Hatta bu ölçüde hazırlıksız ve elverişsiz durumda, kapasitemiz üstünde çok turist gelmesi, uzun sürede, aleyhimize sonuç verebilir. Çünkü bize kıyasla daha çok gelişmiş ülkelere gelen tu-

²⁵ Hürriyet Gazetesi, 4.7.1967.

rist, eksik yanlarımızdan daha çok etkilenip, aleyhimize daha hızlı dönebilir.

Daha önce verdiğimiz örnekler ve yapılan açıklamalar doğrultusunda ekonomik bünyeyi kuran üç temel sektör: Tarımsal Endüstriyel ve Hizmetler'in dengeli ve ahenkli gelişmesi olmadan bu üç kaynaktan beslenen turizmin, yaşama ve gelişme olanağı olmaz. Bir Başka deyişle, turizmin gelişmesini bu sektörlerin gelişme durumu belirler ve güder. Gayet açıktır ki, ulaşım, haberleşme, elektrik ve yapı malzemesi gibi, turizmin alt, ara yapı yatırımlarını, turistlerin diğer satın almak isteyecekleri giyecek, hatıra v.b.. malları endüstri sektörü üretir. Nitelikli gıda maddelerine alışkın olan yabancı turistlerin, bu gıda maddelerinin üretilmesi, iyi hazırlanması, standart bir tarzda paket ve ambalajlanması yine tarımsal ve endüstriyel sektörlerin muayyen bir seviyeye gelmesini gerektirir. Gelişmiş ülkeler seviyesinde, kalkınmış olmadığımız için bu üç sektörde bir geri kalmışlık, bir dengesizlik görülmektedir. İşte turizm politikamızı da bu elverişsiz durumumuzla bağdaştırmak mecburiyetindeyiz.

Ülkemizin ekonomik yapısının doğurduğu sorunlar, turizmde önemi olan sorunlarla karıştırılmakta ve turizm «ana sorunları» diye takdim edilmektedir. Bu konudaki yanlışlar, teşhisi etkiledikleri ve değiştirdikleri için çözüm yollarını ya kapatmakta yahut da saptırmaktadırlar. Bu tutumun, ana nedeni, turizmi ekonomik yapı dışında bağımsız olarak ele almakta yatmaktadır. Bu ulusal ekonomik yapımıza uygun bir turizm politikası, ancak az gelişmiş bir ülkede, verimli sonuç verebilir. Yoksa gelişmiş ülkelere göre tesbit edilmiş bir yolu, bunca başarısızlık ve uyarmaya rağmen hem de bozarak izlemekte ısrar edilirse, memleketimizin sahip olduğu zengin turistik potansiyeli işletip değerlendirmek bir yana, sözcüğün en geniş anlamıyla o'na bekçilik bile edilemeyeceğini Avrupa müzelerini zenginleştiren çalınmış eserlerimiz göstermektedir.²⁶

SONUÇ

Ulusal ekonomimizin giderek dış ülkelere bağımlı hale getiren, koşulları ağır dış borçlanmalar ve Avrupadaki Türk işçilerinin bu

²⁶ UNESCO'nun (B. M. Eğitim ve Kültür Teşkilâtı), bir sözcüsü, Türkiye, İran ve Meksika'dan tarihi eser kaçakçılığını son yıllarda büyük bir artış gösterdiğini açıklamış ve bu eserlerin Avrupa ve Amerika'da özel koleksiyonları ve hatta milli müzeleri beslediğini bildirmiştir. Cumhuriyet, 5.11.1969.

tarzda sınırlı fonlarını en elverişli bir iki hınretland'ta tatil ve dinlenme köy-kent'leri biçiminde Kamu Sektörünün halktan yana rasyonel önderliğinde yoğunlaştırmak, Az Gelişmiş bir Ülke de Turizm Teorisi'nin en belirgin yanını teşkil etmektedir.

Ulusal ve bölgesel özellikleri içerip, yansıtmayan ekonomik kalkınma aşamalarına uymayan bir Turizm Politikası izlemekte ısrar edilirse, Turizmin Türkiye'de, gelişip serpilmeden ölmesine veya en azından irrasyonel işletilmesine yol açılabilir...